

Vít Hloušek: *Konflikt versus konsenzus. Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860–2006.*

1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008, 273 stran, ISBN 978-80-210-4484-5 (signatura knihovny ÚMV 54 344).

Ačkoli politologie patří v současné době k nejdynamičtěji se rozvíjejícím českým společenskovědním disciplínám, jsme svědky jednoho paradoxního jevu. Politologové mnohdy zkoumají témata poměrně exotická (například politický systém mimoevropských zemí) a často přehlížejí odborné problémy, které se z hlediska geografického i historického bytostně týkají českých (československých) dějin. Mám tím na mysli zejména případ Rakouska, s nímž jsme v minulosti často společně procházeli spletitou cestou středoevropské politiky. Deficit české politologie je o to paradoxnější, vezmeme-li v úvahu, kolik zajímavých vědeckých fenoménů přináší minulost i současnost našeho jižního souseda. Proto lze jen uvítat knihu *Konflikt versus konsenzus: Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860–2006*, napsanou brněnským politologem Vítem Hlouškem, působícím na Mezinárodním politologickém ústavu a na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Tento autor se odborně zaměřuje na problematiku komparativní politologie a soudobých dějin. Ani ve zkoumání rakouské politiky není žádným nováčkem, neboť v minulosti již přinesl mnohé analýzy o jejím složitém rámci.¹

Recenzovaná práce vyšla v ediční řadě Monografie Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity, v jejímž rámci je již několik let s úspěchem seznamována odborná i laická veřejnost s řadou aktuálních politologických témat. Cílem publikace – vyjádřeno autorovými slovy – bylo přispět „do mozaiky poznání středoevropské politiky současné, ale i blízké minulosti“ (Hloušek, 2008, s. 12). Svou nejnovější knihu Hloušek rozčlenil na devět kapitol. V první z nich pak objasnil své pohyby k napsání studie a pojil ji jako jakýsi úvod k práci.

Ve druhé kapitole Hloušek seznamuje čtenáře se základními pojmy z teorie stranictví a stranických systémů, přičemž neopomene uvést žádného z „klasiků“ (například Roberta Michelse, Seymoura M. Lipseta, Steina Rokkana, Giovanniho Sartoriho) zmíněné problematiky. Přehledným způsobem přitom vymezuje tři základní přístupy ke zkoumání stran a o několik řádků později sám definuje vlastní metodologickou pozici. Tím se vyvaruje neduhu některých českých politologů, kteří často přeskakují z jednoho vědeckého přístupu ke druhému, a tak jejich práce ztrácí přehlednost. Při analýze dějin první rakouské republiky mnozí badatelé stroze konstatují, že tehdejší politická scéna byla velmi vypjatá. Hloušek se však s tímto příliš jednoduchým tvrzením nespokojí a daný problém přibližuje pomocí teorie norského politologa Steina Rokkana a jeho následovníků. Umožňuje tak zájemci o rakouské stranictví vícerozměrný pohled na problematiku, opírající se i o multiparadigmatické přístupy (Hloušek, 2008, s. 23–47). Dále pojednává o kořenech „demonáže“ politického pluralismu v podalpské zemi, které spatřuje v jejím specifickém přechodu k masové demokratické politice.

Třetí kapitola se zabývá proměnami pojmu Rakousko v průběhu staletí a rakouskou identitou. Připomíná, že slovo Rakousko mělo dlouho nejednoznačný význam. V době konstituování moderního politického národa představitelé habsburské monarchie vsadili na nadnárodní ideu s jednoduchým až mystickým obsahem, s cílem maximální přijatelnosti pro většinu národů. Požadavek identifikace každého občana s nadnárodními státními symboly a institucemi – například s panovníkem, s dynastií či s územním vymezením – rezonoval v myslích rakouských Němců zároveň s vědomím etnické i jazykové sounáležitosti a odlišnosti k říšským Němcům. Uvedené skutečnosti přispěly k tomu, že se s převážně

etnicky německou Rakouskou republikou její obyvatelé dlouhou dobu neidentifikovali, nepovažovali ji tedy za „svůj“ stát. Zlom přineslo až období sedmileté nacistické okupace, které nastartovalo proces formování rakouské identity. Leč k postupné stabilizaci rakouského národního vědomí došlo teprve po roce 1955 v souvislosti se znovunabytím státní suverenity. Druhou a třetí část recenzované knihy považuji za nezbytné uvedení do problematiky. Oceňuji, že čtenář není „vhozen“ do smršťe politologických pojmů, aniž by znal jejich správný význam.

Čtvrtá kapitola, která patří k nejprokazovanějším a faktograficky nejbohatším částem práce, je nástínem rakouských právních a politických dějin od poloviny 19. století až do blízké minulosti. Hloušek si všímá specifického procesu rakouské cesty k demokracii, který dává do souvislosti s Rokkanovou teorií prahů demokratizace. Od revolučních událostí let 1848/1849 přechází výklad plynule k zániku habsburské monarchie. První Rakouskou republiku nazývá autor „democracií bez demokratů“ (Hloušek, 2008, s. 70). Měla mnoho odpůrců a byla v roce 1933 postupnými kroky transformována v korporativní autoritativní režim. Po znovuoživení Rakouska po skončení druhé světové války se rakouské elity, poučené z neblahého vývoje minulosti, začaly orientovat na dosažení kompromisu. Došlo k vytvoření proporční demokracie, znamenající v praxi poměrné zastoupení dvou nejsilnějších stran – lidovců a sociální demokracie – od celostátní až po místní úroveň. Na následujících stránkách recenzované knihy nejsou autorem opomenuty ani další změny rakouského stranictví, které dovádí až na práh nedávné současnosti.

Pátá až osmá kapitola mají společnou obsahovou strukturu. Nejprve je nastíněn ekonomický a sociální vývoj rakouské společnosti, posléze je představen stranický systém podalpské země, v němž nechybějí výstižné profily jednotlivých relevantních politických formací. Závěr kapitoly je věnován aplikaci rokkanovských konfliktních linií na vybrané časové období. Pátá kapitola analyzuje počátky stranictví v habsburské monarchii a dynamiku přechodu od honoračního k masovému typu strany. Není vynechán ani specifický rys rakouského stranictví – sloupová struktura.

Složitému období rakouské minulosti, letům 1918–1945, se věnuje následující kapitola. Na troskách podunajského soustátí sice vznikla první rakouská demokracie, k jejímu přežití ovšem od počátku chyběl potřebný domácí konsenzus. Politicky motivované násilí bylo nedílnou součástí každodenního života obyvatel „alpské“ republiky. Silně polarizované politické scéně dominovaly dva navzájem antagonistické bloky – „občanský“ a „socialistický“. Jejich vzájemná animozita vedla k neochotě nalézt konsenzus v jakékoli principiální otázce, což ústilo k občanské válce a později k anšlusu Rakouska. Z hlediska Sartoriho klasifikace formátu stranického systému autor hovoří o omezeném pluralismu, kdy šanci na dosažení parlamentní relevance mělo pouze tři až pět formací. Kladně hodnotím skutečnost, že Hloušek přesněji vymezuje některá tvrzení odborné literatury a „nebojí“ se polemizovat i s uznávanými odborníky. Například upřesňuje pro první republiku hojně používanou typologii Herberta Dachse, kterou označuje za „optimistickou“, a svůj legitimní názor náležitě zdůvodňuje (Hloušek, 2008, s. 148–149).

Hlubokou proměnu rakouské politiky po druhé světové válce přibližuje sedmá kapitola. Nechybí proto ani rozbor proporční demokracie, která se stala jedním ze základních znaků druhé Rakouské republiky. Autor nezamlčuje její „prorůstání“ do státní správy, ekonomiky, mediální sféry či prakticky do všech oblastí každodenního života. Upozorňuje rovněž na problematiku nedůsledného vyrovnání se Rakušanů s nacistickou minulostí. Hloušek nemohl opomenout ani éru jednoho z nejvýznamnějších rakouských politiků 20. století Bruna Kreiského. Na rozdíl od některých badatelů přitom nezamlčuje i negativa daného období (například rostoucí zadlužení země). Poté analýza přechází k proměně rakouské vnitropolitické scény od bipartistické soutěže a konsociačního jednání směrem ke kompetitivním vzorcům politického chování a ke stranickému pluralismu.

Osmá kapitola hodnotí aktuální fázi vývoje rakouského stranického systému, jejíž začátek autor v souladu s názory většiny politologů spatřuje ve volbách do Národní rady

v roce 1986. Strany velké koalice tehdy oslabily, naopak výrazně si polepšili svobodní a poprvé v historii rakouského parlamentarismu dosáhli parlamentní relevance zelení. Tu to kapitolu považují za nejzdařilejší část práce, a to ze dvou důvodů. Za prvé, autor pojednal o všech relevantních politických stranách u našich jižních sousedů a svůj výklad dotáhl až do roku 2006. To mu umožnilo přiblížit i v době vydání knihy aktuální profily stran a zahrnout do nich též nového hráče na rakouské politické scéně – Svaz pro budoucnost Rakouska. Kromě toho čtenář může z předloženého textu posoudit míru úspěšnosti adaptace jednotlivých politických formací na nové podmínky rakouské stranické soutěže. Za druhé, Hloušek v této kapitole nemohl na rozdíl od předcházejících pasáží uplatnit historizující „pohled zpět“, tedy u hodnocení nedávných událostí na rakouské politické scéně neměl dostatečný „odstup“. Přesto se vyvaroval černo-bílého vidění. Například oceňují citlivé posouzení toho, zda je možné svobodně označit za antisystémovou stranu či nikoli. Mám totiž v živé paměti nedávné mediální štvance, jimž podlehla řada politiků, ale také politologů. Ti Haiderovu formaci na přelomu století paušálně označovali za extremistickou, šovinistickou či fašizující, a to bez potřebného přihlídnutí ke specifickému vývoji tzv. třetího tábora v Rakousku. Autor naopak správně upozornil na „dualistickou“ národněliberální identitu svobodných, která mnohé události staví do odlišného světla a přitom nepůsobí jako obhajoba pravicového subjektu.

Závěrečná kapitola představuje shrnutí hypotéz vyslovených v práci a současně je zamýšlením nad kontinuitou a diskontinuitou rakouského stranictví v souvislosti s – v knize několikrát využitými – Rokkanovými a Sartoriho myšlenkami. S autorem lze souhlasit, když tvrdí, že Rakousko „stále zůstává zajímavým předmětem politologického srovnání“, kde je možné uplatnit „pestrou škálu nových badatelských přístupů a konceptů“ (Hloušek, 2008, s. 242).

Zásadní připomínky ke koncepci recenzované knihy a k její obsahové stránce nemám. Mé výtky směřují spíše k drobným faktografickým chybám či nepřesnostem (které jsou ostatně součástí každé rozsáhlejší práce) nebo vyplývají z odlišné vědecké interpretace jednotlivých odborných problémů. Stranou ponechávám čistě lingvistickou záležitost, zda slovo *freiheitlich* v názvu jedné z nejvýznamnějších rakouských stran správně překládat jako svobodní či svobodomyšlní. Na začátku knihy Hloušek hovoří o letech 1918–1933 jako o období polarizovaného pluralismu. S tímto tvrzení souhlasím pouze částečně. V první rakouské republikánské vládě a krátce poté v prvním kabinetu Michela Mayra v roce 1920 byly zastoupeny všechny relevantní strany, a tak jejich kooperace nápadně připomínala pozdější model proporční demokracie (Hloušek, 2008, s. 22). Ve výkladu, věnovanému ustanovením saintgermainského míru, autor píše: „*Ve prospěch Itálie ztratilo* [Rakousko – poznámka autora] *Jižní Tyrolsko, Itálii připadla i část Korutan.*“ To je omyl, neboť Itálie území Korutan nezískala, naopak ty se staly jábkem sváru mezi Rakouskem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (Hloušek, 2008, s. 53). Ani referendum o Korutanech neproběhlo v roce 1919, nýbrž až v říjnu 1920. Zároveň však oceňuji při využití odborných pojmů z cizích jazyků jejich uvedení v originále v závorce. Otázkou ale zůstává, proč autor někdy na tento způsob odkazů zapomněl a udává bez dalšího vysvětlení pojmy (v lepším případě tak učiní až po opakovaném použití výrazu), jimž by nezcela informovaný čtenář nemusel rozumět (Hloušek, 2008, s. 30, 31, 170 a 189). U zákazu připojení Rakouska k Německu mezinárodními smlouvami po roce 1918 opomněl brněnský politolog uvést teoretickou možnost, jak bylo možné provést anšlus, a to za situace, že by s ním souhlasila Společnost národů (Hloušek, 2008, s. 72). Podrobné analýze sloupcové struktury rakouské společnosti schází uvedení stati rakouského historika Adama Wandruszky v poznámkovém aparátu. Wandruszka totiž pojem sloup a táborovou politickou kulturu analyzoval v historiografii poprvé (Hloušek, 2008, s. 103).

Při jinak výstižném profilu křesťansko-sociální strany autor tvrdí, že „*pod vedením svého nejvýznamnějšího politika meziválečného období Ignaze Seipela se strana ovšem ještě*

*docela bez problémů dokázala »vejít« do mantinelů daných demokratickým systémem“ (Hloušek, 2008, s. 139). S tím lze souhlasit, ale bylo by namíště krátce vzpomenout Seipelův koncept tzv. opravdové demokracie (*wahre Demokratie*), který zpochybňoval liberální demokracii a požadoval její „očistění“ od kazů. Pojetí „opravdové“ demokracie se ostatně v průběhu třicátých let minulého století stalo jedním z ideologických pilířů rakouského korporativního státu. Za mylné považuji následující tvrzení: „Na konci 30. let dosahovala na komunální a regionální úrovni výrazných úspěchů také rakouská NSDAP“ (Hloušek, 2008, s. 148). Stačí připomenout volby do vybraných zemských sněmů na jaře roku 1932, kde NSDAP jednoznačně zaujala pozici „třetí síly“ rakouské politické scény. Kromě toho koncem třicátých let byli nacisté jedinou povolenou stranou v Rakousku. Ani interpretaci postoje sociální demokracie v letech 1933–1934 ve smyslu trvalé neochoty přistoupit na kompromis s křesťanskými sociály nepovažují za přesnou (Hloušek, 2008, s. 149). Největší levicová strana v průběhu zmíněného období několikrát vyjádřila ochotu alespoň nějakou formou spolupracovat s vládní formací, ovšem nikdy její výzvy nenašly pozitivní odezvu.*

Rovněž problematika rozšíření koaliční báze po roce 1945 o Spolek nezávislých a později o Svobodnou stranu Rakouska je poněkud složitější, než je v knize prezentována. Tyto lidovecké pokusy narazily nejen na odpor vládní sociální demokracie, ale také vyvolaly značnou vlnu nevole především u politiků velmocí, kteří vyslali jasný signál, že takovou vládu by nemohli uznat (Hloušek, 2008, s. 163). Při pokusu přiblížit čtenáři profil Svazu pro budoucnost Rakouska autor podle mého názoru podcenil jeho závislost na jediné osobě – Jörgu Haiderovi, který ačkoli po určitou dobu nebyl součástí nejvyššího stranického vedení, tak neustále tahal za důležité nitky (Hloušek, 2008, s. 227).

I přes uvedené výtky hodnotím recenzovanou práci velmi kladně. Mám tím na mysli zejména nelehké a o dostatečné erudici autora svědčící využití metodologických postupů z řady humanitních oborů, především z politologie, z politických a hospodářských dějin, což mu umožnilo podat plastickou analýzu zkoumaných jevů. Hloušek tím úspěšně překročil metodologický rámec jednoho vědního oboru a ukazuje tak nosný způsob zkoumání i do budoucna. Jako pozitivum je zapotřebí hodnotit širokou metodologickou základnu, kterou autor využil. Za jeho analýzu politických a právních dějin Rakouska by se nemusel stydět ani leckterý expert na minulost našeho jižního souseda. Pro parciální odborné problémy jsou v práci využity skutečně reprezentativní tituly jak historických (například R. Sandgrubera, W. Goldingera, D. Bindera či E. Hanischa), tak politologických (P. Ulrama, F. Plassera, A. Pelinky nebo W. Merkela) expertů. Nedílnou součástí badatelova „řemesla“ se v současné době stává internet, a proto oceňuji využití četných internetových zdrojů a analýz. Hloušek neopomněl vzít v úvahu rovněž relevantní právní normy, denní tisk rakouské i české provenience a v menší míře také prameny osobní a institucionální povahy. Vzhledem k rostoucí volatilitě rakouských voličů je na místě rovněž využití četných analýz veřejného mínění a volebního chování voličů.

Po formální stránce je studie doplněna celou řadou schémat a tabulek, které čtenáři umožní lépe pochopit tematizované problémy. Jako praktické opatření hodnotím jejich seznam uvedený na začátku knihy. Jazyková úroveň práce je na standardní úrovni, její úprava je vysoce profesionální. Precizně a zároveň přehledně byl zpracován závěrečný seznam použitých pramenů a odborné literatury, včetně v české politologii poněkud přehlížených v elektronické podobě přístupných analýz (*working papers*). V knize nalezneme rovněž i jmenný rejstřík.

Závěrem lze konstatovat, že Vít Hloušek obohatil českou politologii o původní práci s převažující analytickou metodou. V úvodu práce vytyčený cíl splnil, neboť ve své monografii postihl klíčové a obecně charakterizující momenty vývoje rakouského stranictví. Jeho kniha představuje jednu z nejlepších, kterou v poslední době Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity vydal. Monografie napsaná přístupnou formou je ur-

čena náročnějším čtenářům z řad veřejnosti, ale zároveň by ji neměli opomenout všichni, kteří se chtějí seriózně seznámit se spleťtými cestami stranického systému našeho blízkého souseda.

Miroslav Šepták

¹ Srovnej například Hloušek, Vít: ÖVP a proměny katolického tábora. *Politologický časopis*, ročník 8 (2001), číslo 4, s. 348–368; Hloušek, Vít: Strany občanské pravice v rakouském stranickém systému po roce 1986. *Politologický časopis*, ročník 9 (2002), číslo 1, s. 29–50; Hloušek, Vít: Parlamentní volby v Rakousku 2002. *Středoevropské politické studie*, ročník 7 (2003), číslo 1, <http://cepsr.com> (přístup: 7. 11. 2008); Hloušek, Vít – Poláčková, Klára: Volby do Evropského parlamentu v Rakousku a rakouské politické strany. *Středoevropské politické studie*, ročník 7 (2005), číslo 1, s. 1–12, <http://cepsr.com> (přístup: 7. 11. 2008); Hloušek, Vít: Parlamentní volby v Rakousku 2002. *Středoevropské politické studie*, ročník 7 (2003), číslo 1, <http://cepsr.com> (přístup: 7. 11. 2008).